

LIMBAJ ȘI TIMP ÎN COMPORTAMENTUL UMAN ȘI ÎN COMUNICARE

ALEXANDRU BOBOC

Language and Time in Human Behaviour and Communication. The article presents a few standpoints on the relationship between truth and natural language (W. von Humboldt, Nietzsche and Heidegger). Starting from those, it argues for a perspectivist and contextualist approach of knowledge. On the basis of the phenomenological researches, a specific association between language and time is maintained. The absence of this association makes impossible the comprehension of the solidarity between *language* and *speech* in the determined modality of the co-presence between the speaker and the “other” as premise and mean of communication.

Key words: communication, speech, phenomenological time, comprehension.

1. Într-un sens larg, s-ar putea spune că darul de a vorbi face parte din ființa umană și că, în principiu, se poate vorbi despre orice. Dar nu oricum, căci, spunea Voltaire (Commentaire sur Corneille, 1719), „on parle toujours mal quand on n’a rien à dire”.

Ca urmare, survine inevitabil o limită și o delimitare, întrucât cel care vorbește trebuie să se situeze într-un raport la adevăr, punând în prezență într-un limbaj (al său) o unitate *sui generis* dintre limbă și gândire, situându-se nu numai din punct de vedere semantic (deși acesta rămâne hotărâtor într-un discurs veritabil), ci și logico-gnoseologic, prin forța lucrurilor acționând aci principiul formulat de W. von Humboldt: „Die Sprache ist das bildende Organ des Gedankens”¹.

În virtutea esenței sale, limba furnizează individului cadrul ce-i susține «imaginea lumii», exprimând, așa cum preciza (în același context) Humboldt, «spiritul popoarelor». În același timp, limba constituie totdeauna un mod de «a locui» în lume, dincolo de relația subiect-obiect impunându-se ceea ce face posibilă o asemenea relație: „Die Welt des Daseins – scria M. Heidegger – ist Mitwelt. Das In-Sein ist Mitsein mit Anderen” – (Lumea ființării umane este lume împreună cu celălalt) «co-prezență interumană»².

Într-o altă modalitate (mai mult lingvistică și mai puțin filosofică) s-a precizat: „En parlant, le sujet provoque et résout un manque d’être, l’assume et le

---

¹ W.von Humboldt, *Einleitung zum Kawi-Werk*, in: *Schriften zur Sprache*, Reclam, Stuttgart, 1973, p. 45.

² M. Heidegger, *Sein und Zeit*, 12. Aufl., Tübingen, Mohr, 1972, p. 18.

domine, se laissant le complice et le garant du désir de l'autre. Ainsi, le dévoilement de la vérité organise-t-il l'espace de la rencontre. Mais la parole est faite pour signifier et être signifiée, avant de s'imposer comme un instrument de communication"³.

În modalități diferite (nu numai stilistic!) este relevat faptul crucial că prin limbă structura discursului se solidarizează cu modalitatea de a înțelege co-existența cu ceilalți ca premisă a comunicării. În continuarea versului lui Hölderlin: «Seit ein Gespräch wir sind, und hören können voneinander», Heidegger nota: „dieses ist jedoch nicht nur eine Weise, wie Sprache sich vollzieht, sondern als Gespräch nur ist Sprache wesentlich”: «De când suntem un dialog, și putem să ne auzim unii pe alții», „aceasta nu este totuși o modalitate în care se efectuează limba, ci în esență limba este numai ca dialog”⁴.

Altfel spus, ființarea umană în lume se fundează în limbă, propunându-se în forma dialogului (a con-vorbirii), dar în orizontul unui limbaj, care, dincolo de faptul de a fi un «mediator» în comunicare, crează și posibilitatea „pierderii ființei”, adică un pericol permanent (nu unul între altele!).

În limbă poate ajunge la cuvânt (la expresie) „das Reinste und das Verborgenste ebenso wie das Verworrene und Gemeine” („ceea ce este cel mai pur și cel mai ascuns, la fel ca și ceea ce este confuz și comun”); „nur wo Sprache ist, da ist Welt”⁵.

2. În fapt, fiecare vorbitor se comportă ca subiect și își organizează spațiul unei întâlniri a limbii cu gândirea într-un limbaj în stare de a face să survină adevărul. Dar cel care vorbește se poziționează (ca vorbitor) în raport la un altul decât el, iar acesta face de asemenea experiența similară: în măsura în care se poziționează pentru sine o face în același timp, și pentru altul (un virtual interlocutor). Așa cum s-a observat: „...la parole suppose toujours la présence réelle ou imaginaire d'autrui: «parole-avec», elle est au niveau de son accomplissement «parole-pour-autrui». L'autre, en même temps qu'il est interlocuteur, se présente comme la témoin qui réagit à mon propos. Ainsi, à travers des paroles, c'est une reconnaissance réciproque que recherchent les sujets parlants”⁶.

Pe acest fond, fiecare (dintre interlocutori) se poziționează (și re-poziționează, făcând mai multe experiențe) în raport cu adevărul, context în care finalitatea procesului, anume comunicarea (pe temeiul a ceea ce a surprins fiecare din «dezvăluirea» adevărului, – în sensul gândirii grecești antice de *aletheia* – ceea ce nu se ascunde, dar nici nu se arată!) e marcată de inevitabile dificultăți (uneori chiar blocaje!).

Așa cum remarca Fr. Nietzsche, «dezvăluirea» unui «adevăr» se produce numai în sistemul de referință al celui care îl lansează în comunicare, dar veritabila comprehensiune depinde de cel care «înțelege». În felul acesta, în jocul dintre cel

³ J.-P. Resweber, *La philosophie du langage*, Paris, P.U.F., 1995, p. 4.

⁴ *Erläuterung zu Hölderlins Dichtung*, Klostermann, Frankfurt a.M., 1963, p. 36.

⁵ *Ibidem*, p. 34, 35: „numai acolo unde este limbă, acolo este și lume”.

⁶ J.-P. Resweber, *Op. cit.*, p. 101.

care spune ceva și cel care ascultă, cuvântul devine deschidere și închidere în același timp, adică: dezvăluie și ascunde, se manifestă ca purtător de mesaj și mască, mediator și frână în actul de comunicare.

La fiecare discurs trebuie luat în seamă și ceea ce de-a lungul discursului nu este «spus», întrucât în enunț «adevăr» apare numai împreună cu ceea ce enunțul în cauză exclude. În acest sens, poate, și rostul aforismelor: „Jedes Wort ist ein Vorurteil”; „Dasselbe Text erlaubt unzählige Auslegungen: es gibt keine «richtige» Auslegung”⁷. (Fiecare cuvânt este o prejudecată; Același text îngăduie nenumărate interpretări: interpretare exactă nu există).

Oricum, după Nietzsche, limba ca atare «poartă» în sine mari prejudecăți, care pun în dificultate limbajele de comprehensiune. Aceasta adesea prin chiar modul de prezență a gândului (Gedanke): „Jeder Gedanke, wie flüßige Lawa, baut um sich selber ein Burg und erdrückt sich mit «Gesetzten»”⁸.

Conștiința însăși se dezvoltă numai într-o continuă «conversiune» (im Verkehr): ea nu ajunge necondiționat la faptul că toți înțeleg sau nu înțeleg «același lucru»; în împrejurări date, unul vrea și să nu înțeleagă «necondiționat» ceea ce un altul spune sau cum o spune. Nietzsche însuși scria că nu vrea să fie înțeles ușor și, înainte de toate, nu „prea repede”, considerând chiar «ceva ofensator» în faptul de a deveni astfel înțeles; căci «a înțelege, înseamnă a egala»: „Es ist schwer, verstanden zu werden... Man soll seinen Freunden einen reichlichen Spielraum zum Missverständnis zugestehen. Es dünkt mich besser mißverstanden als unverständlich zu werden: es ist etwas Beleidigendes darin, verstanden zu werden. Verstanden zu werden? Ihr wißt doch, was das heißt? – Comprendre c’est égalier”⁹.

În alt context, referindu-se la «inteligibilitate», Nietzsche scria: „Man will nicht nur verstanden werden, wenn man schreibt, sondern ebenso gewiß auch nicht verstanden werden. Es ist noch ganz und gar kein Einwand gegen ein Buch, wenn irgend Jemand es unverständlich findet: vielleicht gehörte eben dies zur Absicht seines Schreibers, – er wollte nicht von «irgend Jemand» verstanden werden”¹⁰.

3. După cele spuse, devine clar că fără risc, fără dificultăți ce țin structural de modul în care se poziționează în același timp interlocutorii, nu există comunicare în genere, și cu atât mai puțin, comunicare perfectă: „In human communication the

⁷ Fr. Nietzsche, *Die Nachgelassene Fragmente. Eine Auswahl*, Reclam, 1996: p. 113, 174.

⁸ *Ibidem*, p. 116: „Fiecare gând, asemenea lavei fluide, construiește în jurul său o cetate, și se înăbușe cu «legi»”.

⁹ *Ibidem*, p. 175: Este greu să fii înțeles... Trebuie să acorzi prietenilor un spațiu de joc abundent pentru înțelegerea greșită. Socotesc mai bine să fiu înțeles greșit decât neînțeles: este ceva ofensator în faptul de a deveni înțeles. Să fii înțeles? Știți însă ce înseamnă aceasta? – A înțelege înseamnă a egala –.

¹⁰ Fr. Nietzsche, *Die fröhliche Wissenschaft*, V, 381: „Atunci când cineva scrie, vrea nu numai să fie înțeles, ci, negreșit, și să nu fie înțeles. Când cineva găsește că o carte este ininteligibilă, aceasta nu constituie nicicum o obiecție adusă cărții, căci, poate, aceasta ținea chiar de intenția autorului, – care nu voia să fie înțeles de «oricine»”.

existential law prevails: A subject who deals with another subject as his object is himself soon put in the same position; that is, he becomes treated as an object and thus is treated the same way he has treated others. On this principle of human dialogue, among other things, is based the ethics of altruism: Do to other people the same as you have then do to you. Nevertheless science *human communication is never perfect*, the subject does not always understand that they are also objects to each other¹¹.

Este de reținut însă că înaintea chestiunii cu privire la adevăr se pune cea privitoare la semnificarea „exactă” care ar trebui să o precedă într-un fel de înțelegere rămasă «în ascuns», de fapt neînțelegere (Nichtverstehen). Nu trebuie să considerăm însă aceasta ca pe un ajuns al comprehensiunii, izvorât dintr-o falsă întrebuintă a limbii (care rămâne oricând mijloc „universal” de comunicare).

Situația este cu atât mai complicată, cu cât «înaintea» adevărului se impune o «interpretare» (Deutung) pe baza semnificațiilor prezente în discurs. Cu aceasta, «adevărul» este un atribut al unei interpretări temporar valabile, adică al clarificării (Verdeutlichung) a ceea ce s-a spus. „Considerarea a ceva ca adevărat (das Fürwahrhalten), scria Imm. Kant, este un fapt al intelectului nostru, care se poate baza pe principii obiective, dar care reclamă și cauze subiective în simțirea celui care judecă”; „piatra de încercare, cu ajutorul căreia putem distinge dacă considerarea a ceva ca adevărat este convingere sau simpla persuasiune, este deci, privind din afară, posibilitatea de a o comunica și de a găsi considerarea a ceva ca adevărat valabilă pentru rațiunea oricărui om”¹².

Pe acest fond, poate juca un rol de mediere (să-i zicem hermeneutic) „considerarea a ceva ca adevărat” a unei «a treia» persoane, care pe baza capacităților sale individuale, este în stare «să traducă» ceea ce eu nu înțeleg, și să-i dea o semnificație, în care eu să înțeleg aceasta într-o modalitate suficientă pentru mine.

Dar această înțelegere (între persoane determinate) pe bază de mediere se poate realiza numai dacă „persoana a treia” (hermeneutul) adoptă o poziție obiectivă, neinteresată. Cum spunea Kant însă, abia în acțiunea comună se poate arăta în ce măsură persoane diferite sunt în accord în comprehensiunea semnificațiilor¹³. Nu trebuie uitat însă că e destul de greu să fii „obiectiv”, căci te apropii de text (sau context) cu modul tău de a fi și a gândi.

Trimiterea la acest fel de «a traduce», prin capacitatea individuală a unei a treia instanțe a condus la o *Deutungs-Kunst* (o artă a interpretării), prin care *discursul* este desemnat ca traducere: a «gândurilor» în cuvinte, a «faptelor» în nume, a «imaginilor» în semne, de la Nietzsche încoace îndeosebi activă pe fondul «artei hermeneutice a medierii».

Ca urmare, pentru acest context, un «criteriu material general al adevărului», așa cum încă demult precizase Kant (Logik, Bd. IX, Werke), nu este posibil, criteriul

¹¹ Eero Tarasti, *Existential Semiotics*, Indiana Univ. Press, 2000, p. 6.

¹² Imm. Kant, *Critica rațiunii pure*, Editura Științifică, 1969, p. 610.

¹³ Imm. Kant, *Anthologie in pragmatischen Hinsicht*, in: *Werke*, Akademie – Textausgabe, Bd. VII, p. 193.

„generale” ca atare fiind numai formale: „... încercarea pe care o facem asupra intelectului altora cu principiile simțirii noastre, care sunt valabile pentru noi, anume dacă ele au asupra *rațiunii străine* (fremde Vernunft) același efect ca și asupra rațiunii noastre, este un mijloc, fie chiar numai subiectiv, nu de a produce, desigur, convingere, dar de a descoperi totuși simpla valabilitate personală a judecății, adică ceva în ea, care este simplă persuasiune”¹⁴.

4. De aceea, cunoașterea trebuie considerată în mod perspectivă și contextual. Tocmai perspectivitatea devine temeiul faptului că un subiect poate să spună ceva altuia, iar o gândire ne apare ca «rațională» întrucât se lasă prezentată, explicată și interpretată în așa fel încât, cuprinsă *temporar* într-o «formă definită a adevărului, să poată fi apreciată ca adevărată sau falsă. *Comunicare reală* are loc atunci când este posibil ca «ceva», spus de un vorbitor altuia, să semnifice «ceva». În limbaj kantian: Cel ce gândește că nu-i necesar să-și lase examinat al său „Fürwahrhalten” și altuia, «rațiunii străine» altfel limitată, și să încerce comunicarea cu ea, acela nu-și cunoaște propria condiționare. Mai îndeaproape. „Nu mă voi încumeta niciodată să *am o părere*, fără a *ști* cel puțin ceva, cu ajutorul căruia judecata, în sine numai problematică, dobândește o legătură cu adevărul, care, deși nu este complet, este totuși mai mult decât o ficțiune arbitrară”¹⁵.

Condiționarea comunicării de contexte (variate: ideatice, culturale în genere, sociale) ca și de poziționarea vorbitorilor față de „adevăr”, realizând astfel cunoaștere și comprehensiune, prezintă, așa cum am văzut, o integrare a comportamentului uman într-o resemnificare a lumii în fenomene *tempore simul*. Ceea ce și face necesară considerarea acestora din punctul de vedere al unei modelări a timpului adecvată modului uman de «a locui» în lume și formei dialogate a ființării umane și a interrelațiilor în forme diverse ale comunicării.

Fără a neglija riscurile, am optat pentru ceea ce s-a impus demult în circulația ideilor sub denumirea: «timpul fenomenologic», în orizontul căruia devine inteligibilă prezența în și prin co-prezență și, respectând direcția timpului cosmic (ireversibilitatea), lasă să fie, în toată complexitatea lor prezente integral fenomene cum este comunicarea (dar nu numai, ci în genere, modul de a fi «în mediul comprehensiunii» al oricărei creații valorice).

Din gramatica limbilor naturale se impune în acest sens modul participiu, timpul prezent (gândind, mergând, vorbind, cântând etc), îndeosebi prin posibilitatea de a regândi funcția „participării” din teoria lui Platon: ceea ce este în sensibil, este în măsura în care „are parte” de ceva (un model) din suprasensibil, persistă (ființează) prin această participare (la *eidos*-ul a ceva: faptele drepte la ideea de dreptate, gândirile adevărate la ideea de adevăr ș.a.).

Mutatis mutandis, comprehensiunea însăși, în relativitatea (și limitele ei) într-o efectuare (în înțelegerea a ceva de către cineva) este situată în forma „participării” la idealul comprehensiunii totale, care rămâne, pentru condiția

¹⁴ Imm. Kant, *Critica rațiunii pure*, p. 611.

¹⁵ *Ibidem*, p. 612.

umană, doar un orizont în care real nu este scopul final (comprehensiunea ca atare, modelul), ci tensiunea dintre *comprehensiune* și *necomprehensiune*; căci întrebarea privitoare la semnificație provine din noncomprehensiune, și abia după interpretarea (Deutung) a ceea ce s-a spus, se poate pune întrebarea privitoare la adevărul acestei (spuse).

5. Are loc astfel în totul o asociere (specifică) a limbajului cu timpul. Fără aceasta nu-i posibilă comprehensiunea solidarizării dintre *limbaj* și *discurs* în modalitatea determinată a co-prezenței vorbitorului cu «celălalt» ca premisă și mijloc de comunicare.

În fapt, originar „dat” este individul-persoană într-un «timp» ce reconfigurează și «actualizează» modalitățile timpului ca un «acum», un *present*, care nu este al percepției (curgerii timpului): „ein Jetzt, aber ... in einem ganz anderen Sinne, als indem das Jetzt der Wahrnehmung erscheint. Dieses Jetzt ist nicht «wahrgenommen», d.h. selbst gegeben, sondern «vergegenwärtigt»”¹⁶.

Ce este, așadar, «timpul fenomenologic» și care ar fi valențele lui aplicative la fenomenul cunoaștere-comprehensiune inerent structurii comunicării – este și rostul incursiunii ce urmează în câmpul fenomenologiei husserliene.

Este vorba în principal de modul în care Husserl, prin concepția sa despre timp și conștiința timpului, realizează o formă specifică de «apropiere» de realitate, solidară cu noile tendințe (de la începutul secolului 20) din arta și literatura modernă: «realitate», dar nu indirect, în imagine, în simbol, în concept, în convenții etc., ci nemediat, așa cum este sesizabilă, ca ea însăși, ca «realitate totală».

„Analiza fenomenologică” a timpului nu privește „existența unui *timp cosmic*, existența unei durate ș.a., ci timpul care apare, durata care apare. Acestea sunt *date absolute*, a căror punere la îndoială ar fi lipsită de sens”; „cu realitatea avem de-a face numai întrucât este vizată, reprezentată, intuită, gândită conceptual. Referitor la problema timpului aceasta înseamnă: ne interesează trăirile timpului; faptul că ele sunt determinate temporal în mod obiectiv, că ele țin de lumea lucrurilor și de subiectul psihic, și își află în aceasta locul lor, eficacitatea lor, ființa lor empirică și originea lor, nu ne privește, despre aceasta nu știm nimic”¹⁷.

«Timpul fenomenologic» se situează în orizontul «conștiinței» înțeleasă intențional: conștiința a ceva (Bewußtsein von etwas), care este în principal «conștiință a timpului» (Zeitbewußtsein), adică: modul particular, în care timpul este trăit în interacțiunea dintre «actualizarea» (Gegenwärtigung) care survine prin percepere și «reactualizare» (Vergegenwärtigung), aceasta din urmă fiind „reprezentare, act ce nu prezintă un obiect, ci îl reactualizează (vergegenwärtigt), ca și cum ar prezenta în imagine, dar nu în modalitatea unei conștiințe a imaginii”¹⁸.

¹⁶ E. Husserl, *Zur Phänomenologie des inneren Bewusstseins*, in: HUSSERLIANA, Bd. X, Nijhoff, Den Haag, 1966, p. 41: „un Acum, dar ... într-un cu totul alt sens decât cel care apare percepției. Acest Acum nu este «perceptat», adică dat el însuși, ci «reactualizat».

¹⁷ *Ibidem*, p. 5, 9.

¹⁸ *Ibidem*, p. 41.

În orice «reactualizare» este de deosebit reproducerea conștiinței, în care obiectul e «dat», adică a fost perceput sau în genere originar constituit, și ceea ce acestei reproduceri îi aparține în mod constitutiv pentru conștiință ca «trecut» sau «prezent» (identic actualului «Acum») sau «viitor»¹⁹.

Este de reținut că atât «actualizarea», cât și «reactualizarea» (unei actualizări corespunzătoare) ajung la expresie în modul participiu: „Gegenwärtigend ist die Gegenwärtigung in bezug auf ein sich in ihr konstituieren des Objekts. Vegegenwärtigend ist ein Erlebnis ... sofern es Vergegenwärtigung (Reproduktion) einer entsprechenden Gegenwärtigung ist”²⁰.

«Fenomenologic» există numai «lume pentru mine», și acest «pentru mine» numai în «referire intențională la lume» (Weltbezogenheit): «actualizarea» este „modul originar al temporalizării (Zeitigung)”, dar «nivelul originar» al acesteia este «autoactualizarea» (Selbstgegenwärtigung), prin aceasta trecând în primul plan «prezentul viu» (lebendige Gegenwart), prin care este accesibil totul.

În esență, poziția prezentului este una de centrare, este calea noastră de acces la temporalitate. Modurile timpului constituie o unitate în intrarea lor în prezență (Anwesenheit) ca «timp». Primatul prezentului vine (nu este dat) doar contextual, într-o formă a prezenței (în timp și ca timp) și privește «actualizarea», și nu prezentul (ca mod al timpului cosmic).

Husserl compară determinarea reciprocă a dimensiunilor timpului cu ascultarea unei melodii: „Mai întâi, situația pare foarte simplă: ascultăm o melodie, adică o luăm ca adevărată, întrucât ascultarea este chiar percepere. În timpul acesta sună primul ton, apoi al doilea, al treilea ș.a. Nu trebuie oare să spunem: când sună al doilea, eu îl aud pe acesta, dar nu mai aud pe primul ș.a. Cu adevărat eu nu aud melodia, ci numai tonul izolat actual. Faptul că bucata desfășurată a melodiei este pentru mine obiectuală, o datorez amintirii; faptul că ajung la un anumit ton, îl datorez așteptării ... Fiecare ton are o extensiune temporală, la lovitură îl aud ca *acum*, la detașarea sunetului el are un nou «acum», iar acela care l-a premers se schimbă în ceva trecut. Prin urmare, eu aud numai baza actuală a tonului, obiectualitatea tonului care durează constituindu-se într-un act continuu care este: o parte amintire, una – cea mai mică, punctuală – percepție, iar partea ce urmează – așteptare”²¹.

Recursul la exemple (de fapt analogii) vine să clarifice mai îndeaproape: „Punctele duratei temporale se îndepărtează – scrie Husserl – pentru conștiința mea în modul analog în care se îndepărtează punctele obiectului care se află în spațiu, atunci când eu «mă îndepărtez» de obiect. Acesta își păstrează locul, așa cum *tonul* își păstrează timpul său, fiecare moment al timpului (Zeitpunkt) este fix, de neclintit, dar el trece repede în adâncurile conștiinței, distanța de momentul care a

¹⁹ *Ibidem*, p. 54.

²⁰ *Ibidem*, p. 299: „Actualizând este actualizare în raport cu un mod de a se constitui în ea al obiectului. Reactualizând este o trăire ... întrucât este reactualizare, reproducere a unei actualizări corespunzătoare”.

²¹ *Ibidem*, p. 23.

declanșat totul devine tot mai mare. Tonul însuși este același, dar tonul «în modul cum» apare, este totdeauna un altul»²².

6. Totul se bazează pe puterea viziunii directe (Schau), ceea ce amintește de o comparație care s-a făcut cu romanul lui Marcel Proust „À la recherche du temps perdu”, în care personajul principal este Timpul (în jurul căruia are loc o importantă desfășurare de personaje). Ar fi de reținut atât similitudinile între structura romanului și concepția fenomenologiei despre unitatea *Zeit-Zeitigung*, cât mai ales precizarea (oarecum metodologică): „... car le style pour l'écrivain, aussi bien que la couleur pour le peintre, est une question non de technique mais de vision” (vol. III, Ed. Pléiade, p. 895).

Similitudinile cu atmosfera de tip fenomenologic este caracteristică nu numai filosofiei, ci și altor preocupări, în măsura în care modul de a proceda fenomenologic devenise o prezență, așa cum s-a spus adesea, chiar în laboratoarele creației umane. Să nu ne mire astfel explicația următoare (privind romanul lui Proust): „...persoana (personajul) adevărat nu este Eul care-și amintește, nici eul amintit, ci *Timpul*. În roman se desfășoară o intersecție de personaje numeroase, a căror viață e prezentată, într-o modalitate cu adevărat polifonică, «Persoanei» invizibile și totuși atotcuprinzătoare, anume: *Timpul*»²³.

De fapt, chiar afirmarea unei „Deutungs-Kunst” (de care am vorbit mai sus) se sprijină pe un fond fenomenologic, atât prin apelul la semnificație cât și prin contextualizarea adevărului în câmpuri de semnificație, și mai puțin de valabilitate «universală». Căci într-o «artă a interpretării» este vorba nu de „capricii personale”, ci „de a nimeri în *apropierea* (Nähe) a ceea ce este gândit ... În fond, esențialul nu pare a-l constitui ceea ce avem noi să spunem despre aceasta, ci ceea ce ni se adresează din această gândire, ceea ce a rămas viu în ea în așa fel încât să ne situăm conform exigențelor ei”²⁴.

Nu sunt de neglijat aici precizările: „orice lectură este mai întâi ceva în genul unei regăsiri a propriilor gânduri, altfel spus suntem stimulați de autorul însuși să preferăm propriile gânduri conținutului de fapt la care se referă ... E nevoie de o încordare deosebită, ca să ne dezbărăm de propriile noastre capricii și tâlcuri și să lăsăm autorul să vorbească”; în textul unui autor „nu trebuie să distingem numai spusa, ci tot ceea ce autorului însuși îi este încredințat, nouă însă nu ... tocmai de aceea și este așa de greu să înțelegem un autor”²⁵.

Termenul «Nähe» (cumva „apropiere”, dar nu în sens spațial), ci „locul” (atmosfera, mentalitățile) din care s-a ivit o anumită operă, ne trimite la «timpul fenomenologic». În alți termeni, „Nähe” e o perspectivă (de fiecare dată alta, în

²² *Ibidem*, p. 25.

²³ W. Biemel, *Philosophische Analysen zur Kunst der Gegenwart*, Nijhoff, Den Haag, 1968, p. 185.

²⁴ W. Biemel, *Reflexionen zur Lebenswelt-Thematik*, în: *Phänomenologie heute*, Nijhoff, 1972, p. 49, 50.

²⁵ *Ibidem*, p. 50.

funcție de opera situată în interpretare) și vine prin prezența simultană a dimensiunilor timpului, condiționând totul prin orizontul de semnificație al subiectului într-o viziune perspectivă originată într-un «prezent»: un „Jetzt” în sens fenomenologic; «Clipa» (Augenblick) în sensul unei „Deutungs-Kunst”, pe fondul viziunii lui Nietzsche despre «ewige Wiederkunft des Gleichen»: «Im Augenblick ist Ewigkeit und die Ewigkeit ist nur augenblicklich» (În clipă este eternitate, iar eternitatea este numai de o clipă).

Ca urmare, în modul uman de «a locui» în lume suntem puși în fața fenomenului «adevărului» și nu în fața unui adevăr determinat. De unde și căutările, așteptările și, oricum mai puțin, împlinirile! Sub aspectul «clipă», timpul este un cerc, ceea ce înseamnă: fiecare clipă trăită revine! Poate de aceea Nietzsche spune: «Wahrheit kann nur gedichtet werden» (Adevărul se poate numai poetiza).

7. Mergând pe linia similitudinilor, putem accepta, în linii mari, că «timpul fenomenologic», atât de funcțional în creația lui Proust, este de luat în seamă, ca orizont, perspectivă și în structura discursului și, implicit, a realizării semnificației și a unității funcționale semnificație-adevăr sub semnul comprehensiunii, fără de care o comunicare veritabilă greu s-ar putea împlini.

În esență, «timpul fenomenologic» este implicat în însăși structura «viziunii» în care se circumscrie limbajul de comunicare: condiția prezenței vorbitorului (ca activ), co-prezența, modul de «a locui» în lume (în dificultățile întâmpinate în calea adevărului la adevăr și ale situației într-un orizont comprehensiv) este în esență o poziționare prin «timpul fenomenologic», în care lumea este, pentru fiecare, numai (cum spunea Husserl) «pentru mine».

În această perspectivă „obiectele” nu sunt numai „unități în timp” ci conțin în sine „extensiuni temporale”, sunt „Zeitobjekten” (obiecte în dimensiunea timpului), de pildă: „atunci când un ton sună, înțelegerea mea obiectivatoare poate să considere tonul, care durează și sună acum, drept obiect, dar nu durata tonului sau tonul în durată”²⁶.

Situarea în context (contextualizarea) a unui discurs este în fond poziționare (în care „autorul” e activ) în «timp fenomenologic» printr-un «acum» (Jetzt) ce marchează intrarea în timp a celui ce se poziționează, faptă ce semnifică „ceva” mai mult decât o afirmare prin «spunere». Căci aceasta înscrie totul în orizontul valoric al supratemporalității, și astfel «clipa» (o altă formă pentru «acum») își «dezvăluie» valoarea decisivă maximă, ceea ce l-a făcut pe Faust să spună (Faust II, 5. Akt, versurile 11581-11582): «Zum Augenblicke muß ich sagen: / Verweile doch, du bist so schön!».

---

²⁶ E. Husserl, *Op. cit.*, p. 23.